

KRONIKA

POKALBIS SU PROFESORIUMI
ALBINU DRUKTEINIU
APIE RIMTUS MOKSLO KLAUSIMUS
IR SMAGIUS PRISIMINIMUS

Žymus KU Filologijos katedros profesorius dr. Albinas Drukteinis šiemet švenčia 70-metį. Tai labiausiai Klaipėdos universiteto vardą garsinantis dabartinės lietuvių kalbos specialistas. Nėra nė vieno lituanisto ar kalbos aktualijomis besidominčio žmogaus, kuris nežinotų mūsų Profesoriaus: jis daug metų buvo Valstybinės lietuvių kalbos komisijos narys, jos Gramatikos, rašybos ir skyrybos pakomisės pirmininkas (narys), yra parengęs leidinį „Lietuvių kalbos skyryba. Taisyklės, komentarai, patarimai“ (2020), jūreivystės terminų duomenyną, parašęs gausybę mokslo ir jo populiarinimo publikacijų, vedęs tūkstančius pasikaitų, seminarų, konsultacijų... Kol gyvavo Lietuvių kalbos katedra, dr. Albinas Drukteinis buvo nepakeičiamas jos vedėjas, energingai telkęs kolegas diskusinei minčiai bei pedagoginei bendrystei.

Dabar, be kitų kalbos tvarkybos, mokslo ir ugdomųjų veiklų, daug laiko ir širdies atiduoda kraštui kaip Lietuvių kalbos draugijos Klaipėdos skyriaus pirmininkas, Klaipėdos savivaldybės Žymių žmonių, istorinių datų, įvykių įamžinimo ir gatvių pavadinimų suteikimo komisijos, KU Senato narys... Už darbą lituanistikos baruose šįmet apdovanotas Lietuvos Respublikos Seimo atminimo medaliu ir padėkos raštu.

Jubiliejus – puiki proga pakalbinti Profesorių ne tik apie mokslą ir darbus.

Atsakingumą ir meilę lietuvių kalbai esate perdavę šimtams studentų, skatindamas pajusti jos vertę, suvokti galimybes ir mėgautis tuo. Dėstytojauti pradėjote labai jaunas ir, kaip esame girdėjusios, buvote vienas mylimiausių (nors ir moksliausiai kalbančių) dėstytojų. Nuo pirmųjų pasikaitų prabėgo daugiau nei keturiasdešimt metų. Ar keitėsi Jūsų požiūris į aukštąsios mokyklos pedagogo darbą, geruosius ir trikdančiuosius aspektus?



Profesorius dr. Albinas Drukteinis

Dėstytojo darbas turi dvi gerokai skirtingas dalis – darbą su studentais ir tiriamąjį darbą. Bet tai papildančios viena kitą dalys: gilindamasis į mokslo problemas gali vis įdomiau ir tiksliau paaiškinti studentams kalbos reiškinius, kita vertus, per pratybas susidurdamas su konkrečiais kalbos vienetais ir tekstais, pamatai naudingų teoriniams apibendrinimams niuansų. Tai nemenka dalimi kūrybinis darbas, jis negali būti našta ar prievolinis darbas, todėl nelabai ir matau kokių nors tamsių pusių. Žinoma, dar yra visos veiklos administravimo darbai, jie ne itin malonūs, bet būtini ir ne tokią jau didelę dalį užima. Studentų visais laikais būna įvairių – ir gabių, ir ne itin gabių, ir smalsių, ir nelabai norinčių studijuoti. Antrieji pristabdo mokymosi procesą, bet ir juos reikia bent minimaliai išmokyti, gebėjimus suformuoti. Pirmieji daugiau pasiima iš studijų atlikdami tiriamuosius darbus. Tokios nuostatos laikiausi darbo pradžioje, tebesilaikau ir dabar.

Studijoms pasirinkote labai sunkią programą – lietuvių kalba, literatūra ir muzika. Kaip Jums pačiam pavyko viską suspėti – juk dviguba specialybė (dabar būtų itin naujoviška!) reikalauja dvigubai daugiau laiko ir pastangų? Studijavote, muzikavote, bendramintę Birutę vedėte... Ar beliko laiko kitoms veikloms?

Mokyklinis laikotarpis buvo gana pilnas muzikos: be grojimo dūdų orkestre, dar buvo mokyklos choras, net dalyvavimas rajono moksleivių solistų konkurse, o ir namuose esančia armonika gana neblogai, mano akimis, grojau įvairias daineles ir šokius. Literatūra ir kalba sekėsi gerai, nesunkiai susidorodavau net su

kokio nors eilėraščio kūrimo užduotimi, ir tai, matyt, nuvedė į tuometinį Šiaulių pedagoginį institutą, tokią dvigubą programą.

Na, o Birtutė... Buvo baigusi muzikos mokyklą, gana gerai grojo pianinu, ir kai per pirmąjį atsiskaitymą klausaisi gana sudėtingo klasikos kūrinio už lango sningant, kaip tai gāli nepatraukti akies ir širdies. O dar kelionės į tą pačią namų pusę padarė mus draugais jau nuo pirmo kurso, o vėliau ir šeima.

Programa iš tiesų sunki, ne veltui iš 43 įstojusiujų baigėme tik 13. Kita vertus, skirtinga veikla ne tik pasunkina studijas, bet ir atpalaiduoja protą. Muzikuojant patiriamos emocijos tiesiog atgaivina proto kūrybiškumą, ir tas derinys yra puikus pagalbininkas ne tik studijose. Dar ilgiau po studijų dainavau viename ar kitame chore, važinėjome į Dainų šventes – dainavimas tūkstantiniame chore Vingio parke tiesiog kvapą užima. Po to kiti darbai atrodo daug malonesni ir lengviau bei greičiau įveikiami.

Negaliu nepaminėti dar vienos aistros – krepšinio. Gal penktoje ar šeštoje klasėje atėjau į pirmą krepšinio treniruotę mokyklos sporto salėje. O išėjau iš aikštelės paskutinį kartą maždaug po 25 metų. Tarpfakultetinės varžybos, aukštųjų mokyklų turnyrai, Pabaltijo konservatorių turnyrai – visa tai buvo atskiras pasaulis. Doktorantūros (tuomet aspirantūros) laikotarpiu tarp fakultetų rengiamuose VU dėstytojų turnyruose komandos partneriai buvo Alfredas Bumblauskas, Egidijus Aleksandravičius, Vytautas Radžvilas, o Aleksandras Žalys ir anksčiau, ir po to – visiems sportas buvo geras mokslinio darbo pagalbininkas.

Aspirantūros (dabar – doktorantūros) studijoms Vilniaus universitete rinkotės kalbotyrą, sėkmingai apgynėte disertaciją „Objektiniai santykiai ir jų reiškimas dabartinėje lietuvių kalboje“, tapote filologijos (dabar – humanitarinių) mokslų daktaru. Kas paskatino rinktis vieną sunkiausių sričių – sintaksę?

Turbūt daugeliu atvejų renkantis profesiją suveikia ir polinkiai, ir atsitiktinumas ar aplinkybės.

Prisimenu, antrame ar trečiame kurse dėstytoją, supratau, nustebino gana gerai per atsiskaitymą mano sukirčiuotas tekstas – matyt, bus pagelbėjęs žemaitiškas priegaidės jūtimas. Gal tada ir buvo pagalbota, man nežinant, apie galimą kalbos dėstymą ir mokslo studijas. Kurse dviese su Aleksandru Žaliu baigėme studijas tada vadintais raudonais diplomais – diplomais su pagyrimu. Aleksandras buvo aiškus literatas, aš baigiamąjį darbą rašiau iš kalbotyros, tad besiplečiančioje katedroje trūkstant dėstytojų ir buvome palikti su tokia mudviejų perspektyva. Buvę dėstytojai skaitė kalbos istorijos, morfologijos, fonetikos ir fonologijos kursus, o sintaksės ir stilistikos specialisto nebuvo, taigi tuos kursus ir gavau rengti. Skyrybą jau buvau pradėjęs dėstyti dar nebaigęs studijų.

Ir nė kiek nesigailiu. Nors tos kalbos sritys neturi tokio griežtumo, apibrėžtumo kaip kitos, bet jose juntamas kalbėtojas, ryšys su visu tekstu, jų kalbinis vienetas tarsi gyvas, apaugęs reikšmių ir stiliaus spalvomis. Jį tirti sunkiau, bet įdomiau.

Gal norą eiti ne lengviausiu keliu galima sieti su gimtąja aplinka? Esate užaugęs ir žemaičių dūnininkų, ir Klaipėdos krašto aukštaičių etnokultūrinėje aplinkoje: gimęs Ivoniškių kaime (Šilalės raj.), vaikystę praleidęs Vartūliškių vienkiemyje (Šilutės raj.), mokyklą baigęs Vilkyškiuose. Ar šios skirtybės turėjo įtakos Jūsų kalbos jausmui, pasaulėvokai? Kokie vaikystės prisiminimai labiausiai išlikę atmintyje?

Iš dūnininkų krašto atsinešiau tik tarmę, anksčiausi prisiminimai – jau iš kelionės į Klaipėdos kraštą. Aišku, kelerių metų gyvenimas vienkiemyje, nemažoje šeimoje, o dar su seneliais, nepakeitė žemaitiškos aplinkos. Bet kad tai Klaipėdos kraštas, galėjai justi iš keturių penkių tuščių aplink esančių sodybų, gal pasitraukusiųjų į Vokietiją, gal ir į Sibirą išvežtų, – liorančinė, sinkinė... – su dar visai gerai atrodančiais ar apgriuvusiais pastatais, kai kur tik su pamatais ir su sodais. Ir iš netolimame vienkiemyje gyvenusio kaimyno pavarde Lookis, malonaus vokiečio, matyt, jaunystėje buvusio muzikanto, mat iš jo sodybos sklisdavo kažkokio dumplinio instrumento garsai, o vėliau jis padovanojo mums iš Vokietijos gautą įspūdingai atrodantį trimitą.

Į tikrą Klaipėdos krašto aplinką pakliuvau, kai tėvai su visa šeima tiesiog pabėgo iš kolūkio su nuolat molingose žemėse supūvančiomis ar uždžiūvančiomis bulvėmis ir daržais, su menku užmokesčiu natūra į Vilkyškių miestelį, jau tarybinį ūkį, kur ir atlyginimą mokėjo pinigais, ir elektra buvo, ir mokykla čia pat, o ne už penkių šešių kilometrų brendant mažai važiuojamais lauko keliukais. Kad esu tikras žemaitis, kasdien priminė kiemo vaikų pašaipos iš mano tarmiškos šnekos. Bet žemaitiškumas reiškiasi ne tik tarme, jis yra elgsenoje, apskritai būde, turbūt kartų kartos suklostojai į žmogų, ir vargu ar jį pakeistum net ir norėdamas. Daug kas rodė kitokią aplinką – per priemenę gyvenantis tikriausiai karo palamdytas kaimynas Oskaras su nuolat vartojamais pertarais *na ta tik, šišion*, kitame bute gyvenantis kaimynai pusiau nuo Raseinių, pusiau nuo Jurbarko, dar kitas kaimynas, kurio mano amžiaus sūnus eilėraščių pradėdavo: „Mėlos mamos, mėlos tetos...“ Tik gerokai vėliau supratau, kad tai donininkų patarmės ypatybė, mat jie buvo labiau nuo Šilutės pusės. Toks kalbėsenos margumynas, o ir skirtinga žmonių elgsena turbūt nemažai pastumia į šoną grynąją tarminę pajautą. Bet kartu pasipildai visai naujais potyriais: skaitai visai netoli namų esančiose

evangelikų kapinaitėse vokiškus ar lietuviškus gotiškojo šrifto užrašus, braidai po apleistą neturtingųjų ar turtingųjų maro aukų kapines, eini į mokyklą pro paminklą žuvusiems Pirmajame pasauliniame kare vietos gyventojams su prūsų šalmo formos viršutine dalimi, – ir visa tai skleidžia šio krašto istorijos puslapius, kuo toliau, tuo labiau jis darosi savesis. Na ir muzikavimo tradicija: klarnetininkas Palubeckis su kas vakarą sklindančiomis kone po visą miestelį įvairiausiomis melodijomis, dūdų orkestras (taip mes jį vadindavome) kultūros namuose, kuriame teko groti gal kokius penkerius metus.

Kai aptarinėjami ar sprendžiami kokie nors kultūriniai krašto klausimai, sukirba sūvo krašto jausena.

1991 m. įkūrus Klaipėdos universitetą, suskaidžius iki tol Lietuvos konservatorijos Klaipėdos fakultetuose buvusių Lietuvių kalbos ir literatūros katedrą, tapote Lietuvių kalbos katedros vedėju. Katedrai sėkmingai vadovavote visą jos egzistavimo laiką (iki 2014 m.). Studentai, dėstytojai, kiti katedros darbuotojai apie Jus atsiliepia itin šiltai, tą metų vadina auksiniais darbo laikais. Daug metų buvote Fakulteto tarybos narys (pirmininkas), esate Universiteto Senato narys. Ko aukštojo mokslo plėtros strategijose pasigendate? Kokias matote humanitarinių, lituanistinių mokslų perspektyvas Klaipėdoje, Lietuvoje?

Pagrindiniai dėstytojo darbai – darbas su studentais, tiriamasis darbas, reikalaujantis susikaupimo. Jei dėstytojas darbo vietoje jaučiasi ramus, jaučia aplinkinių ir vadovų paramą, studentui atrodys šviesus ir patraukiantis, kels norą įsitraukti į studijas, domėtis jo dėstomu dalyku. Vadovo prievolė yra tuo rūpintis, o ir kolegų priedermė neišleisti to iš akių. Tai neįrašysi į dokumentus, bet be tokios jausenos gero dėstytojo nebus.

Gailiuosi per pastarąjį dešimtmetį struktūrinių pertvarkų sukuriuose prarastų vienos veiklos krypties kolektyvų. Minėtą aplinką gali sukurti glaudūs kolektyvai, su savo tradicijomis, su vienijančiomis veiklos kryptimis. Tokiuose kolektyvuose gimsta naujų sumanymų, plėtojamos tam tikros siauresnės kryptys, randasi jaunųjų mokslininkų. Buvusioje Lietuvių kalbos katedroje, be dabartinės kalbotyros darbų, buvo ryški praktinė, kalbos vartosenos tyrimo ir populiarinimo kryptis, buvo ir Kalbos tvarkybos programa su dviem absolventų laidomis. Kitoje, Kalbotyros, katedroje buvo puoselėjami kalbos istorijos, etnolingvistikos tyrimai ir bendroji veikla. Galima sakyti, kad objektyvios aplinkybės lėmė studentų mažėjimą, kartu ir besitraukiantį finansavimą, taigi ir padalinių stambinimą. Bet tiems dalykams buvo paaukota vienminčių kolektyvų vertė, nepaieškota galimybių koku nors pavidalu juos išsaugoti.

Nesijaučiu koks nors ekspertas humanitarikos perspektyvos, juo labiau aukštojo mokslo plėtojimo srityse, bet lituanistikos siaurąja prasme, kaip lietuvių kalbos ir literatūros tyrimų bei studijų, traukimas į du tris centrus, mano galva, ne kažin ką gera duos. Nebeliko lituanistikos Šiauliuose, ne kažin kiek jos ir Klaipėdoje. Skirtingose mokslo įstaigose formuojasi savitos tyrimų kryptys, mokyklėlės, ir tai sukuria įvairesnę plėtojimosi aplinką. Humanitariniai mokslai paremti tyrėjais ir jų protais, negalima manyti, kad kaip įmonėje ar laboratorijoje sustambinsi, sutrauksi lėšas, nupirksi gerą įrangą ir pasieksi proveržį. Savo srities bendraminčių aplinkos, be abejo, reikia, bet reikia protingo balanso tarp išsi-barstymo ir perdėto vienijimo. Tikiuosi, kad studentų lituanistų buvimas Klaipėdos universitete išlaikys ir dėstytojų lituanistų branduolį, o tai neleis išblėsti dar vienam lituanistikos židiniui. Be abejo, tam reikia ir individualių pastangų, sakyčiau, tam tikro patriotiškumo.

Dabar vadovaujate „Praktinės lietuvių kalbos gramatikos“ rengėjų grupei. Tokia gramatika – labai rimtas iššūkis ir aukščiausios kvalifikacijos specialistams. Kas paskatino imtis šio projekto? Ar laikytumėte save žmogumi, mėgstančiu taikomosios kalbotyros iššūkius?

Tai buvo VLKK iniciatyva. O tiek ilgai dirbus praktinį, su vartosenos reguliavimu susijusį darbą, atrodė įveikiamas iššūkis, kad ir nelengvas. Kaip pavyks, – pamatysime.

Gal galėtumėte išskirti keletą lietuvių kalbos vienetų, dėl kurių skyrybos kilo daugiausia diskusijų VLKK ar (ir) asmeninių svarstymų?

Svarstant skyrybos taisykles išskyla dvejopo pobūdžio sunkumų.

Kalbos praktikoje, galima sakyti, labiau mokyklinėje praktikoje, paprastai remiamasi tipiškais, kalbos sistemoje matomais ir ja apibrėžiamais požymiais. Tada taisyklės yra aiškesnės, jas taikyti paprasčiau, ir ilgainiui nusistovi nuostata, kad tai yra kone vienintelis reiškinių supratimas ir tik taip gali būti taikomos skyrybos taisyklės. Šiuo atveju galima minėti vienaarūšių sakinio dalių sampratą. Grindžiant vienaarūšiškumą sintaksinių ryšių pasikartojimu, vienaarūšes paprasta ir apibrėžti, ir skirti.

Bet tam tikrais būdais suklasifikuoti kalbos vienetai ir reiškiniai yra antrinis kalbos vaizdas. Pirmiausia ta sistema yra veikianti, kalbos subjektui tarnaujanti kaip priemonė mintims reikšti, perteikti jas kitam ir būdas suprasti sakomus dalykus. Komunikacinė kalbos paskirtis yra pirminė ir svarbiausia, todėl vartosenoje egzistuojantys reiškiniai, ne visai įtelpantys į tipišką kalbos sistemos atvejų schemas, turi teisę būti įvertinti, įtraukti į kodifikacijos aprašus ir gyvuoti kaip įvairesni, keistesni, bet puikiai padedantys kalbėtojui reikšti subtilesnius min-

ties niuansus. Jei taisyklės leidžia pasinaudoti visomis kalbos išgalėmis, tai jos yra funkcionalios, kalba gali veikti laisviau, taigi ir naudingiau kalbėtojui, teksto autoriui.

Būtent bendrėsios nuostatos skirtumai kai kada pakiša koją svarstant taisykles. Tam, kam artimėsnės tokios taisyklių formuluotės, kurios akcentuoja sisteminius, tipiškus požymius, naudingesnius tekstų vertintojams, neatrodo priimtini nukrypimai nuo tų požymių, nepatinka laisvesnis artimų reiškinių atribojimas. Su tuo labiausiai susidurta svarstant vienarūšių ir aiškinamųjų sakinio dalių skyrybos taisykles. Ankstesnėse taisyklėse jau buvo tam tikrų pastabų apie sintaksiškai nevienarūšių, tai yra neturinčių vienodo sintaksinio ryšio su bendrąja sakinio dalimi, vartojimą išvardijamąja intonacija ir atskyrimą kaip tipišku vienarūšių sakinio dalių, pavyzdžiui, paprastai nevienarūšių derinamųjų pažyminių: *Negi laibas, kiškinis kopūstas gali prilygti man, didžiagalviam, daržiniam kopūstui!* Buvo paminima derinamojo ir nederinamojo pažyminio atskyrimo kaip vienarūšių galimybė, kai jais nurodomos daikto ypatybės yra vienodai svarbios tekste, plg.: *Stori, qžuolo suoliukai dar nebuvo darganų paveikti.* Žinoma, toks vienarūšiškumas priklauso nuo autoriaus noro parodyti sakomų dalykų prasminį lygiavertiškumą, turi būti pateisinamas tekste, bet redaktorius tai turėtų pastebėti, pateisinti ir netaisyti, nors mokykliniu taisyklių lygiu vargu ar tai turėtų būti aptarinėjama. Toks intencinis vienarūšiškumas naujose taisyklėse yra realizuojamas sistemishiau ir įtraukiamas į aiškinamųjų sakinio dalių skyrimo atvejus.

Būtent galimybė atskirti aiškinamąsias sakinio dalis su tam tikrais įvardiniais žodžiais nuo kitų vienavardžių sakinio dalių, kaip susijusių labiau ne aiškinimo, o išvardijimo santykiais, sukėlė daugiausia diskusijų. Mat tipišku, išvardijimo santykiais susijusių vienarūšių ir tipišku, turinį pakartojančių kitu raiškos būdu aiškinamųjų sakinio dalių skirtis tekste buvo pripažįstamas atskyrimas ir išskyrimas. Į turinio santykį paprastai nebuvo gilinamasi. Tačiau vartosenos tyrimas parodė, kad iš dalies turiniu sutampančios vienavardės sakinio dalys gana dažnai yra atskiriamos, matyt, dėl artimos išvardijimui intonacijos, plg.: *Sienų saugumas pasidarė Lenkijos, Lietuvos, Latvijos, kartu ir visos Europos Sąjungos(.) problema.* Tai galima paaiškinti ir sistemishkai – minėtu intenciniu vienarūšiškumu. Nepatiktaliai į tokią nuostatą žiūrėjo su mokymo procesu susiję svarstymų dalyviai, bet tekstų redaktoriai tai suprato ir laikė priimtina.

Dar galima pridėti ir kalbos vieneto daugiafunkciškumo vartosenoje problemą. Paprastai sintaksės aprašuose pateikiami sisteminiai sakinio vienetų apibūdinimai ir paskirtis, o retesni kai kada net nepaminimi. Diskutuojant dėl aiškinamųjų sakinio dalių su iliustracinio aiškinimo įvardiniais žodžiais *pavyzdžiui, tarkim(e), sakykim(e)*, buvo abejojama dėl jų kaip įvardinių žodžių paskirties ir norima laikyti tik įterpiniais. Aiškinamųjų sakinio dalių taisyklėms tai svarbu

todėl, kad įvadinis žodis yra skiriamas kartu su aiškinamąja sakinio dalimi, po jo kablelis nerašomas, plg.: *Įmonės administracija, pirmiausia direktorius(.) yra atsakingas ir už bendrą psichologinį klimatą kolektyve*. Tokia skyryba galėtų būti ir iliustracinio aiškinimo atveju – *pavyzdžiui* ir kiti įtraukia aiškinamąją sakinio dalį, plg.: *Kai kurie daiktavardžiai, pavyzdžiui(.) ėjimas, mąstymas, šuolis ir pan., nurodo ne daiktų, o veiksmų pavadinimus*. Juk ir *pavyzdžiui* gali būti visai neskiriamas, jei sakinyje eina papildiniu, plg.: *Tam pavyzdžiui dar trūksta aiškumo*. Be abejo, jis išskiriamas, kai eina įterpiniu, plg.: *Šilauogės, pavyzdžiui, tokioje žemėje skurs*. Suprantant, kad kalbos vieneto paskirtis priklauso nuo konkrečios aplinkos sakinyje, neturėtų kelti abejonių ir skirtinga jo skyryba. Na, o šiuo atveju taisyklė buvo formuluojama su pasirenkamąja skyryba po įvadinio žodžio, nes nėra aiškių požymių, kiek *pavyzdžiui* ir kiti tos grupelės žodžiai išlaiko įterpinio paskirties.

Tokia viena ar kita paminėta nuostata ir atitinkamos taisyklės nėra pataikavimas vartotojui su jo įvairia tekstų skyryba – tai sistemos ypatybėmis paremtos formuluotės, paaiškinamos sisteminiiais požymiais.

Ne tiek skirtingos nuomonės, kiek sudėtingas sintaksinio reiškinio interpretavimas ilgokai trukdė išspręsti vadinamųjų antrinę aplinkybės reikšmę turinčių pažyminių skyrybą.

Ankstesnėse taisyklėse privalomoji skyryba buvo siejama su formaliu požymiu – ar pažyminys pažymi įvardžiu išreikštą sakinio dalį. Bet jei pažymimasis žodis yra daiktavardis, toks pažyminys galėjo būti neskiriamas. Ir vienu, ir kitu atveju pažyminio paskirtis nurodyti ir veiksmo vykimo aplinkybę yra viena, todėl neatrodė nuoseklu taikyti skirtingą skyrybą. Paaiškinti pasirenkamąją skyrybą abiem atvejais paprasta, jei toks pažyminys yra išreikštas dalyvine ar pusdalyvine žodžių grupe – galima taikyti tokių aplinkybių skyrimo taisyklę, plg.: *Kaimyno paprašytas(.) patraukiau automobilį tolėliau; Būdamas taikaus būdo(.) naujasis gyventojas greit įgijo patikimo bendruomenės nario vardą*. Bet tokiais atvejais kaip *Be uniformos, aukštos kariškos kepurės(.) jis atrodė taikus šeimos žmogus* minėtą taisyklę galima taikyti tik suprantant šiuos pažyminius kaip sutrauktas struktūras iš dalyvinių, pusdalyvinių padalyvinių aplinkybių, plg.: *[Būdamas] be uniformos, aukštos kariškos kepurės(.) jis atrodė taikus šeimos žmogus*. Apskritai sintaksinių struktūrų sutraukimas nėra retas reiškinys ir sistemiškumo tokiai interpretacijai suteikia.

Ar yra kalbos reiškinių (sričių), kurie, Jūsų nuomone, galėtų būti kodifikuojami kitaip?

Čia galima pratęsti skyrybos temą ir paminėti vieną šalutinių sakinių skyrybos atvejį. Yra taisyklė apie šalutinio dėmens, einančio po sujungiamųjų ar

prijungiamųjų jungtukų ar kitų jungiamųjų žodžių, galimą neskyrimą. Kai toks šalutinis sakinytis eina po kito sujungiamojo ar prijungiamojo dėmens, kablelio nebuvimas šalutinio pradžioje dar gali būti paaiškinamas jungiamųjų žodžių vientisumu, nors sakinio sandarai pažinti tai nemenkai trukdo, plg.: *Susirinkusiųjų aistros ėmė rimti, ir(.) kai projektų rengėjai smulkiau paaiškino privalumus, jiems pritarančiųjų buvo jau didesnė dalis; Grupės vadovas paaiškino, kad(.) kai pasiėksime ežerą, pirmiausia turėsime įsirengti stovyklą, tik po to galėsime išsimaudyti.* Tačiau ta pati taisyklė galioja ir po vienaarūšės sakinio dalis jungiančio jungtuko, plg.: *Greitai baigėme statyti palapines ir(.) kol dar nenusileido saulė, puolėme į šiltą ežero vandenį.* Beje, abiem atvejais kablelis rašomas po šalutinio dėmens. Neskiriant šalutinio dėmens pradžios gana keistai atrodo kablelis jo pabaigoje – tarsi atskiria jungtuku sujungtas vienaarūšės sakinio dalis. Tokį atvejį iš šios taisyklės būtų verta pašalinti. Ne veltui Europos Sąjungos institucijų vertėjams į lietuvių kalbą skirtame „Vertimo vadove“, jo pataisytame leidime, siūloma tokį šalutinį sakinį skirti privalomai iš abiejų pusių.

Apskritai, jei kodifikuojamas reiškinytis yra sunkokai atpažįstamas, jo ribos nėra aiškios, jo kodifikacija neturėtų būti griežta. Negriežtos kodifikacijos priešžastis gali būti ir kita: sakykime, tam tikra kodifikuojamo reiškinytis atvejų dalis jau yra įteisinta, tad likusios, kad ir įsitvirtinusios vartosenoje, dalies atvejų pažeidimai negali būti griežtos kodifikacijos, nes prieštarautų kodifikacijos nuoseklumui. Štai šiuo metu svarstomose žodžių darybos normose nurodoma, kad su priesaga *-ietis* nesudaromi kitokios darybos tradiciją turintys gyventojų pavadinimai, jei šalies pavadinimas baigiasi priesaga *-ija*, plg. *latvis, austras, rumunas*, ir šios priesagos vediniai priskiriami aukščiausiam netaisyklingumo laipsniui, plg. *ntk. australietis, ntk. kinietis*. Bet naujesnius ar tolimesnius šalių gyventojų pavadinimus linkstama sudaryti su šia priesaga, plg. *namibietis, kenietis, indonezietis*, be to, dar *suvalkietis, azijietis*, nekalbant jau apie reguliarios darybos *vietnamietis, korėjietis* ir pan. Vieno darybos tipo vedinius laikyti ir aukščiausio netaisyklingumo laipsnio, ir taisyklingais nėra nuoseklu. Kita vertus, vargu ar kas vartotų įprastus, nusistovėjusius gyventojų pavadinimus su šia priesaga, tad geriau nustatyti nenusistovėjusiųjų pavadinimų vartosenos ribas.

Dėl tos pačios priesagos vartojimo verta paminėti ir kitą kodifikacijai svarbų dalyką. Neretai vartosenoje nusistovi ne itin sistemiški dalykai. Kai jie paskelbiami norma, kalbos vartotojas, elgdamasis pagal sistemą, tarsi nusižengia normai. Nepriesaginiai *lietuvis, latvis, lenkas, rusas, estas* ir t. t. reiškia pirmiausia tautos atstovą. Kalbėtojui, matyt, nebuvo poreikio atskirti šalies gyventoją nuo tautos atstovo, ir susidarė tokia vartosenos tradicija. Bet norma neturėtų drausti vartoti sisteminių variantų ten, kur vartosenos tradicijos nėra ar šalies gyventojų pavadinimas nesutampa su joje esančių tautų atstovų pavadinimais.

Kaip manote, ar dabartinė kalbos reiškinių taisyklingumo vertinimo laipsnių sistema yra stabili ir bus taikoma ilgai? Ar pritarumėte minčiai, kad vengtinų kalbos vieneto ir šalutinio normos varianto skirtis labai nežymi?

Norminimo aprašuose nustatyti netaisyklingumo laipsniai turi sąlygiškas ribas. Ypač marga yra vengtinų vartosenos atvejų sluoksnyje. Mat į šį sluoksnį kalbos vienetai pakliūva dėl gana įvairių priežasčių. Vieniems pritrūksta atpažinimo požymių ir sunku nustatyti neteiktinųjų ribas. Tokie vienetai galėtų priklausyti netaisyklingiausiems, bet reikia atsižvelgti į tai, kad normos rašomos bet kokiam kalbos vartotojui, ir neturinčiam daug filologijos žinių. Sunkiau atpažįstamus, kad ir netaisyklingus, atvejus (paprastai ne dėl kitų kalbų poveikio) linkstama priskirti vengtiniams. Bet ten pakliūva ir šiaip periferiniai kalbos sistemos atvejai, o jie yra jau kitame to sluoksnio pakraštyje. Matyt, nepavyktų to išvengti, kad ir kaip perrikiuotume ribas – ir sistemos, ir vartosenos įvairovė pernelyg didelė, kad eitų drausmingai sudėlioti į lentynas.

Kalbos tvarkyba, visuomenės kalbos ir rašingumo ugdyimas – sritys, kurioms skirate be galo daug jėgų ir laiko. Sunku būtų suskaičiuoti visus nuveiktus darbus. Vis dėlto šiuo metu vis dažniau kalbama apie katastrofiškai mažėjantį lietuvių kalbos prestižą (jau neminint jos padėties moksle), apie stipriai prastėjančią viešąją lietuvių kalbą. Ar kalbos puoselėtojai gali ką nors esminga padaryti?

Kalbėtojo dėmesys savai kalbai yra gerokai banguojantis, priklauso nuo daugelio aplinkybių. Tautinės savimonės pakilimo laikotarpiu jis labai stiprus, atsiradus įvairiems kontaktams su pasauliu, jis susilpnėja, įsiterpusios liberalios nuostatos ne tik asmens, bet ir kultūros atžvilgiu dar pablukina ir dėmesį, ir poreikį pasaugoti kalbą kaip savos kultūros dalį. Kalbininkas praktikas turi prisitaikyti prie tų pokyčių – pasinaudoti palankiu laikotarpiu, nenuleisti rankų sunkesniu laiku. Aiškiau negu kiti jausdamas kalboje glūdinčius turtus, suprasdamas jos kultūrinę vertę, jis tiesiog neturi jaustis dirbantis Sizifo darbą. Nei piktintis, nei nusivilti nederėtų – padėk kalbos išmanymo norinčiajam, patark nuo kalbos sistemos nuklydusiajam, paieškok būdų, kaip pasiekti kalbėtojo ausį, ir gal kas nors pasižiūrėjęs tęs tavo darbus. Tai nenutrūkstamas kunkuliuojančios vartosenos, kai kada ir vartotojų padrausminimo darbas – kad kalbos sistema neišsiderintų, kad neprarastume kalbos jausmo, kad kokiems nors vėjams pūstelėjus nesumanytume keisti per tūkstantmečius susiformavusios gramatikos.

Kas Jus įkvepia taip kantriai ir nesavanaudiškai dirbti, kruopščiai ir be pykčio puoselėti lietuvių kalbą? Ar viltingai žvelgiate į mūsų kalbos ateitį?

Iš dalies atsakymas į ankstesnę klausimą paaiškina kalbininko praktiko darbo pobūdį. Suvokus, kad tai nuolatinis kalbininkų darbas su vis nauja kalbėtojų karta, neatrodo, kad galima sėdus atlikti tokį darbą ir eiti prie kitų. Žinoma, reikia suprasti, kad daugybė žmonių užsiima savo sritimi, yra tos srities profesionalai ir taip pat gali daug ko nežinoti apie kalbos vartoseną, kaip kalbininkai nežino daug ko apie tas sritis. To supratimas skatina kantriai, kad ir šiek tiek įkyriai nuolat aiškinti kalbos vartosenos vingrybes. Blogiau, kai rūpinimosi savo kalbėjimu pritrūksta žurnalistas, o ir apskritai rašantiesiems tekstus. Kas iš kalbėjimo ir rašymo duoną valgo, tam privalu rūpintis savo darbo įrankiu – geras meistras blogu įrankiu nesinaudoja.

O gyvuoti, manau, kalba gyvuos. Daug kas vyksta švytuoklės principu. Šiuo metu galima justti, kad kalbos galimybės, jos ištekliai darosi ne visai pažįstami, gal nemažai kam atrodo ir ne tokie svarbūs globalumo ir individualumo sureikšminimo laiku, bet paprastai, kai tik kyla koks nors bendresnis pavojus tautinei savasčiai, vėl susizgrimbama ją saugoti. Manau, taip banguotai ir judėsime dar daug amžių, juk daug amžių kažkas panašaus jau vyko.

Kokio naujo leidinio artimiausiu metu galime tikėtis?

Vienokie ar kitokie tyrimo bei aprašomieji kalbos darbai kyla arba skatinami iš šono, arba iš savo paties norų ir sumanymų. Taip buvo su skyrybos leidiniu, dabar, paraginti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos, su grupe kalbininkų rengiame *Bendrinės lietuvių kalbos praktinę gramatiką*. Būtų malonu ir naudinga baigti jūreivystės terminų tvarkybos darbą – papildyti bei patikslinti su kolegomis rengtą *Jūreivystės terminų vartosenos duomenyną* ir nueiti iki kokio nors tų terminų aiškinamojo žodyno. Yra dar vienas kitas sumanymas, bet apie juos būsimuoju laiku geriau nekalbėti – būtasis laikas čia svarbesnis.

Dėkojame Jums už pokalbį ir linkime sveikatos, naujų svarių darbų, palankių aplinkybių jiems įgyvendinti. Tegu visos veiklos leidžia Jums toliau puikiai derinti skvarbų protą ir dvasios polėkį, atsakingą žvilgsnį ir skambų kūrybiškumą, jaunatvišką veržlumą ir kitų negožiančių išmintį!

Jubiliatą kalbino bendradarbės Jūratė Lubienė ir Vaida Drukteinytė